TEORIE PLÁNOVANÉHO CHOVÁNÍ JAKO INTERPRETATIVNÍ RÁMEC PROCESU ZMĚNY INKLUZIVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

THE THEORY OF PLANNED BEHAVIOUR AS AN INTERPRETIVE FRAMEWORK FOR THE PROCESS OF CHANGE IN INCLUSIVE EDUCATION

Miroslav Bielik[1], **Lenka Ďulíková**[2]

[1] Katedra psychologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno
[2] Katedra sociální pedagogiky, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt
Příspěvek navazuje na projekt GAČR Cesty k inkluzivní škole 21. století: etnografický přístup, který zkoumal mechanismy dobré inkluzivní praxe na ZŠ. V rámci senzitivního teoretizování pro interpretaci pozorovaného dění a pro návrh budoucích intervencí aplikujeme teorii plánovaného chování (TPB). Diskutujeme přesahy principů TPB do konkrétních vzdělávacích situací, do vzdělávacího systému i do situace celé společnosti. Popisujeme vybrané externí aspekty a jejich dopad na chování jednotlivců.

Klíčové slova: *inkluzivní vzdělávání, teorie plánovaného chování, sociální norma*

Abstract
This paper is a follow-up to the GAČR project Pathways to the Inclusive School of the 21st Century: An Ethnographic Approach, which investigated the mechanisms of good inclusive practice in primary schools. In grounded theorising, we apply the Theory of Planned Behavior (TPB) to interpret observed actions and design future interventions. We discuss the implications of principles of TPB for specific educational situations, for the educational system, and society as a whole. We describe selected external aspects and their impact on individual behaviour.

Keywords: *inclusive education, Theory of Planned Behaviour, social norm*

1 ÚVOD

Inkluzivní vzdělávání je výrazným mezinárodním trendem. Není ale samozřejmostí a vyžaduje si změny na více úrovních, které vzájemně dynamicky interagují (Bronfenbrenner, 2005). Zainteresovaní aktéři mají ke konkrétním změnám různé postoje a proces proměny vzdělávání je komplexní záležitostí.

2 TEORIE

Teoretickým východiskem příspěvku je Teorie plánovaného chování (theory of planned behavior, TPB, Ajzen & Cote, 2008), která tvrdí, že chování jednotlivce ovlivňují postoj k danému chování, subjektivně vnímaná norma a vnímaná kontrola nad chováním. Tyto tři prvky společně usměrňují intenci k danému chování. Nakolik se intence naplní, závisí také na skutečných možnostech jedince chování ovlivňovat. TPB poskytuje teoretický rámec, který byl opakovaně využíván i v kontextu inkluzivního vzdělávání.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Příspěvek vychází z rozsáhlého projektu etnografického výzkumu inkluzivního vzdělávání ve třech vybraných ZŠ (více než 400 hodin zúčastněného pozorování, 95 hodin rozhovorů s aktéry, analýza dokumentů). Pro účely výzkumu byla použita Situační analýza (Clarke, 2005), která svým zaměřením na interakce umožňuje sledování proměnlivosti sociálních elementů. Po syntéze získaných poznatků v rámci senzitivního teoretizování využíváme TPB a navrhujeme implikace na vyšší úrovni obecnosti, které popisují mechanismy procesu změny vzdělávání a společnosti.

4 VÝSLEDKY

V rámci výzkumu jsme opakovaně vnímali, že postoj učitele není jedinou proměnnou, která ovlivňuje vzdělávání v konkrétní třídě. Pozorovali jsme také učitele, kteří nebyli zcela nakloněni inkluzi, ale zdatně ji aplikovali v kontextu proinkluzivně fungující školy. Ukázalo se, že externí proměnné (např. vedení školy, legislativa) mají skrze skutečné možnosti kontroly chování dopad na naplnění inkluzivních záměrů konkrétních učitelů. Chování jednotlivce zároveň ovlivňuje to, jak vnímají normu další aktéři daného kontextu, čím vzniká zpět-

novazebný mechanismus. Zároveň škola jako důležitý aktér vývoje žáků ovlivňuje také jejich vnímání normy a tím i postoje a chování jedinců – členů společnosti.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

TPB a související výzkum poskytuje rozsáhlé podněty pro uskutečnění změny. Pro podporu chování je možné se zaměřit na rozvoj kompetencí, na změnu postojů, na změnu sociální normy a na podporu skutečné kontroly chování. Např. vzdělávání budoucích učitelů může probíhat v proinkluzivním prostředí, které přináší absolventům kompetence, ale i to, že inkluzi vnímají jako sociální normu. Podobná zjištění přinášejí také výzkumy dalších zemí. Např. pro vzdělávání ve Finsku jsou klíčové silná proinkluzivní politika společně s efektivitou učitelů při zavádění inkluze a vnímáním specifických vzdělávacích potřeb jako normy (Chong, 2018; Moberg et al., 2020).

6 LITERATURA

Ajzen, I., & Cote, N. G. (2008). Attitudes and the prediction of behavior. In W. D. Crano & R. Prislin (Eds.), *Attitudes and attitude change* (pp. 289–312). Psychology Press.

Bronfenbrenner, U. (Ed.). (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Sage Publications.

Chong, P. W. (2018). The Finnish "Recipe" Towards Inclusion: Concocting Educational Equity, Policy Rigour, and Proactive Support Structures. *Scandinavian Journal of Educational Research*, *62*(4), 501–518. https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258668

Clarke, A. E. (2005). *Situational analysis: Grounded theory after the postmodern turn*. Sage.

Moberg, S., Muta, E., Korenaga, K., Kuorelahti, M., & Savolainen, H. (2020). Struggling for inclusive education in Japan and Finland: teachers' attitudes towards inclusive education. *European Journal of Special Needs Education*, *35*(1), 100–114. https://doi.org/10.1080/08856257.2019.1615800

PODĚKOVÁNÍ

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu Grantové agentury ČR *Cesty k inkluzivní škole 21. století: etnografický přístup* (GA19-13038S).

SEKCE 7
Učení žáků a studentů